

INTRODUCTIE tot het CONCERT op 9 februari 2019

De beide cantates van dit concert behoren tot de eerste die Bach na zijn aanstelling in Leipzig in mei 1723 heeft uitgevoerd. BWV 147 *Herz und Mund und Tat und Leben* klonk op 2 juli, en BWV 77 *Du sollt Gott, deinen Herren, lieben* klonk op 22 augustus.

CANTATE 77

De cantate *Du sollt Gott, deinen Herren lieben* is gebaseerd op het Lucasevangelie (10:23-37). We treffen Christus in gesprek met een wetgeleerde over wat deze moet doen om het eeuwige leven te beërven. De Wet is duidelijk: 'Gij zult de Heer uw God liefhebben, van ganser harte en met heel uw ziel, uw macht en uw verstand, en uw naaste als uzelf'. Op de vraag wie dan zijn naaste is, antwoordt Jezus met het verhaal van de barmhartige Samaritaan die een gewonde Joodse man behulpzaam is, waar zijn landgenoten hem links lieten liggen.

Koor

Het openingskoor geeft letterlijk de wettekst weer, het oergebod van het christendom. Ik stel me voor dat Bach, op zoek naar een geschikte *cantus firmus*, direct dacht aan een parallelplaats bij de evangelist Matteüs (22:34-40), die dit oergebod als twee geboden interpreteert: 1. 'Gij zult uw God liefhebben', 2. 'U zult uw naasten liefhebben als uzelf.' Deze twee geboden brengen hem dan bij het lied 'Dies sind die heiligen zehn Gebot'. De melodie van dit lied wordt de kern van het openingskoor, waarin de omkering van de aanhef *do-do-do-do-do-re-mi-fa* het veelvuldig gebruikte motiefje *do-re-mi-fa-fa-fa-fa* oplevert.

Maar dat is nog niet alles. Bach noemt dit deel *Choro con choral*. In het koor is geen spoor van het lied te herkennen; het lied blijft er letterlijk buiten, want boven het koor speelt de trompet het lied in kwartnoten, en onder het koor, in het continuo, ligt dezelfde melodie, maar dan in halve noten. Beide stemmen gaan in canon, maar omdat er een snelheidsverschil is, heeft de trompet méér inzetten: om precies te zijn tien. Zo weet Bach de 'al-omvattendheid' van deze twee geboden een bijzondere gestalte te geven. Dit openingskoor is dan ook weer een fascinerend staaltje Bachkunst.

Recitativo secco bas

De cantate is verder niet gebaseerd op bijbeltekst. Een onbekende tekstdichter voorzag in recitatief- en aria-teksten. De bas begint het recitatief met het voorzegde nog eens te be-amen: 'So muss es sein'. U kunt in de tekst lezen hoe de dichter een eigen draai geeft aan dat bijbelcitaat.

Aria sopraan

De volgende aria is een liefdeslied. In een intieme setting spreekt de gelovige ziel zijn allesomvattende liefde tot God uit. De woorden 'brennen' en 'ewig' worden beeldend getoonzet. Aan het geheel voegde Bach ook nog een 'weekmaker' toe: de begeleiding in tertsen en sexten van twee hobo's.

Recitativo accompagnato tenor

In een begeleid, dus belangrijk recitatief vraagt de gelovige om een ‘Samariterherz’. Dat verzoek is gebaseerd op de betoonde barmhartigheid van de Samaritaan, maar heeft tevens een politiek element. Samaritanen waren bij de Joden niet geliefd – dat maakt het verhaal natuurlijk ook zo sterk. De gelovige vraagt dus eigenlijk een-hart-als-van-je-vijand te mogen bezitten. Dat toont inzicht en lef.

Aria alt

Deze *dacapo*-aria toont een barokke truc: tegenstelling oproepen. Na alle vreugde tot-nu-toe opeens een plotselinge moedeloosheid en faalangst. Leest u de tekst. Wat deze aria een beetje vreemd maakt is de inzet van een trompet als begeleidende instrumentale stem. Dat is ongebruikelijk, en moet dus een speciale betekenis hebben. De trompet staat symbool voor macht. Wil Bach met het inzetten van de trompet die de melodie voorspeelt de zangeres op weg helpen, bemoedigen? Wil Bach door de trompetklank die zo weinig voegt met een alt een moeilijke situatie nog scherper voorstellen?

Koraal

Het koraal is zonder tekst overgeleverd. Er bestaan daarvan dan ook diverse invullingen. Onze uitgave volgt de *Bach Gesamt Ausgabe*, met een vers van David Denicke (1603-1680). Het roept op de liefde die Jezus ons betoont, dóór te geven aan de naaste.

CANTATE 147

De cantate *Herz und Mund und Tat und Leben* componeerde Bach als Adventscantate al in 1716 voor het hof in Weimar op een tekst van hofdichter Salomo Franck. Het zou de laatste cantate zijn die Bach schreef voor een aantal jaren. Pas in 1723 in Leipzig hernam hij de productie van cantates. En juist déze cantate stond daar al een maand na zijn aantreden op de lessenaars, bij gelegenheid van het feest van Maria Visitatie: Maria’s bezoek aan haar nicht Elisabeth, op dat moment zwanger van Johannes de Doper.

Het lijkt misschien vreemd een adventscantate als Mariafeest-cantate terug te zien. De ‘verwachting van de komst van de Heiland’ is hier de verbinding. De originele Weimarer cantate bevatte geen recitatieven, alleen maar aria’s. Daarin speelt Maria geen rol. Door toevoeging van het verhaal van Maria en Elisabeth in de recitatieven, wordt het een ‘Mariacantate’.

Bach maakte de cantate tweedelig, rondom de preek. Dat was een nieuwe vorm. De cantates op de zondagen vóór en ná deze cantate zijn eveneens tweedelig. Bach wilde na zijn aantreden eind mei 1723 zijn opdrachtgevers kennelijk duidelijk laten weten dat hij zijn taak voortvarend en vernieuwend zou gaan opvatten. En inderdaad, ze zouden nog heel wat met hem te stellen krijgen!

De cantate heeft twee sferen die elkaar afwisselen. Een introverte, waar het gebruik van de driekwartsmaat en van triolen - en soms ook tegelijkertijd - een soort mildheid en ontspanning oproept. Het sterkst zult u dat ervaren in de koraalcoupletten - muziek die u overigens zeker kent, en misschien zelf wel gezongen of gespeeld heeft. Aan de andere kant is er een extraverte sfeer, vrolijkheid in het openingskoor en de laatste Bas-aria.

Koor

Een instrumentale inleiding 'zet de toon' van opgewektheid. De zangers komen fugatisch in met de twee eerste zinnen, de twee laatste zinnen worden homofoon behandeld, gedeeltelijk met alleen het continuo. Bijzonder is dat de tekst drie maal in zijn geheel langskomt, waarbij de rustiger tweede keer een contrast vormt met de eerste en derde maal. Ter afsluiting wordt de inleiding herhaald.

Recitativo accompagnato, tenor

Met een strijkersbegeleiding is dit een 'plechtig' recitatief. Lof voor de Maagd Maria en haar rol in de verlossing van de mensheid, tot dan toe een stel *Satans und Sündenknechten*. Die constatering gaat gepaard met een waarschuwing: wie dit loochent zal een bijzonder scherp oordeel te wachten staan.

Aria alt

Deze gedachte wordt verder uitgewerkt in de tekst van de aria. Het eerste kwatrijn bemoedigend - *Soll er dich die seine nennen*, het tweede waarschuwend - *Soll von ihm verleugnet werden*. Maar dit alles onder lieflijke klanken van de concerterende Oboe d'amore. De aria krijgt iets zwevends door de voortdurende afwisseling van 3/4 en 3/2 maat.

Recitativo secco bas

Dit recitatief sluit aan bij de voorafgaande ariatekst, en laat op niet mis te verstane wijze horen - hier citeert de tekstschrijver het *Magnificat* - wat God doet met verstokte machtigen der aarde: hij stoot ze van de troon, hij heft zijn machtige arm, laat de aarde beven. Bach laat het allemaal horen! De stemming slaat om bij 'O hochbeglückte Christen' - en in een lieflijk arioso-achtig vervolg wordt de aansluiting bij de volgende aria gevonden.

Aria sopraan

Een prachtig trio voor sopraan en soloviool. De rustig-lopende achtsten in de bas komen samen met de triolen in de viool. De sopraan zingt de tekst vier keer volledig, met een enkele herhaalde zin. Het gevolg is dat er geen tijd is voor melisma's (lange slierten noten op één woord), maar integendeel bijna iedere noot een lettergreep krijgt. Dat geeft deze aria energie.

Koraal

Hier zult u zeker het feest der herkenning ervaren - wie kent niet de bewerking van Dame Myra Hess, die hiermee de toegift der toegiften schiep? Maar afgezien hiervan zult u ook ervaren hoe elegant en vredig deze koraalmelodie gezet is. Het koor in een rustige 3/4-maat, de begeleiding in triolen als zwevende putti daaromheen dartelend.

Aria tenor

Het tweede deel opent met een duet van tenor en contrabas. Het triolenfeest wordt nog even doorgevierd: de cellopartij varieert de baspartij in een doorlopende stroom triolen. Er is een markant thema 'hilf, Jesu, hilf', gevolgd door een dalende toonladderreeks. Krijgt de tenor dan geen triolen te zingen? Ja, één maal op het lang-uitgerekte woord *bre---nne*. Je ziet de vlammetjes.

Recitativo accompagnato alt

Het komt niet vaak voor dat Bach een recitatief laat begeleiden door een paar oboe-da-caccia's. We

moeten ons dus wel in een pastoraal décor bevinden! Ze spelen hun motiefjes voornamelijk in tertsen en sexten – de doeltreffende ‘weekmaker’, die we in de andere cantate ook al hoorden. De melodie is typisch die van een recitatief, maar het geheel heeft meer het karakter van een *arioso*. In dit recitatief wordt over de ontmoeting tussen Maria en Elisabeth verteld, beiden zwanger. Luister hoe Bach Johannes weet te laten opspringen in de schoot van zijn moeder Elisabeth, zodra zij Maria ziet.

Aria bas

Deze aria is in sfeer de pendant van het openingskoor, hetzelfde feestelijke en energieke. Ook de trompet is dus weer aanwezig. ‘Ich will von Jesu Wundern singen’. Hij zal mijn zwakke vlees en irdische Mund (profaan, werelds geklets) door Heilig Vuur krachtig in de goede richting dwingen. Bach weet dat slappe gebabbel prachtig in klank te vatten, let op, het is zó voorbij. Korte motiefjes in echo doen de ruimte nog groter lijken. Feestelijk.

Koraal

Gelukkig mogen we het koraal nog een keer laten horen!

Koen Vermeij, januari 2019

Bronnen:

Alfred Dürr, *Johan Sebastian Bach. Die Kantaten*

Eduard van Hengel, *Website over Bach*

Barend Schuurman, *Bach's Cantates toen en nu*